

A „SZÁZÉVES TERV” TÖRTÉNETÉHEZ

Szőnyi Erzsébet és Kodály Zoltán levelezése

A *Százéves tervet*, bár meghirdetése egybeesett a magyar tervgazdálkodás kezdetével, nem állami szerv deklarálta, hanem Kodály Zoltán. Feladata szerint csak közvetve foglalkozott az ország háború utáni anyagi újjáépítésével. Pontosabban szólva, elsődleges célja az általános zenei műveltség megteremtése volt: a kiművelt emberfők Magyarországnak felépítése, a zene tudatformáló erejének segítségével.

A *Százéves terv*, Kodály írása, az *Énekszó* folyóirat 1947-es évfolyamában jelent meg. Hatmondatos preambuluma tömör összefoglalását adja annak a célnak, melyet a Mester a húszas években tűzött önmaga és munkatársai elé, és amelynek valóráváltásáért négy évtizeden át, mindhalálig küzdött. Ez a hat mondat így hangzik:

Cél: magyar zenekultúra.

Eszközök: a zenei írás-olvasás általánossá tétele az iskolán keresztül. Egyben a magyar zenei szemlélet öntudatra ébresztése a művészi nevelésben csakúgy, mint a közönségnevelésben. A magyar zenei közízlés felemelése, folyamatos haladás a jobb és magyarább felé.

A világirodalom remekeinek közkinccsé tétele, eljuttatása minden rendű és rangú emberhez. Mindezek összessége termi meg a távol jövőben derengő magyar zenekultúrát.¹

A *Százéves terv* megjelenésének évében, 1947-ben, Kodály támogatásával francia ösztöndíjat kapott és Párizsba utazott huszonhárom éves tanítványa, Szőnyi Erzsébet. Feladata volt, hogy a Conservatoire növendékeként elmélyítse zeneszerzői tudását és tanulmányozza a francia iskolai énekoktatás különböző formációit. Mentora és egykori tanára, Kodály, fontos útravalóval látta el: annak kijelölésével, hogy mi mindennel kell Párizsban foglalkoznia a rendelkezésére álló, nem túl hosszú időben.

Kettejük kapcsolata 1943-ban kezdődött. Szőnyi 1942 és 1947 között folytatta tanulmányait a Zeneművészeti Főiskolán. A középiskolai énektanárképzőben Bárdos Lajos és Vásárhelyi Zoltán voltak tanárai 1945-ig, a zeneszerzés tanszakon Viski János 1943-tól 1947-ig. Zongoratanára Szegedi Ernő, kamarazene-professzora Weiner Leó volt. Kodály zeneszerzést ekkor már nem tanított, de népzene-óráit egyes tanszakokon, így a zeneszerzés-hallgatóknak, megtartotta még. Szőnyi Erzsébetet is tanította az 1943/44-es tanévben. A Kodály-órák színhelye az akadémiai tanácsterem volt.

1945 szeptemberében, hogy kipihenje az előző esztendő és a budapesti ostrom megpróbáltatásait, a Kodály házaspár Pécsre majd Dombóvárra utazott, Pécs városa illetve a Péczely család meghívására. 1946 januárjában tértek csak vissza a fővárosba. A távollevő Kodály óráinak megtartására Zathureczky Ede főigazgató Szőnyi Erzsé-

betet kérte fel. E megbízás teljesítésével, illetve a vele járó gondokkal foglalkozik az ifjú helyettes-tanár első levele Pécsre, a világhírű mesterhez. Ebből a beszámolóból, illetve kettejük pedagógiai együttműködéséből zenetörténeti jelentőségű levelezés bontakozott ki az évek során, a továbbiakban ennek válogatott dokumentumait tesszük közzé. Kodály leveleit Szőnyi Erzsébet őrizte meg és bocsátotta a kutatás rendelkezésére. A Szőnyi-levelek a mester hagyatékában, illetve a Kodály Archivumban maradtak fenn. Valamennyi dokumentum közlését Szőnyi Erzsébet és Kodály Zoltánné Péczely Sarolta szíves engedélye tette lehetővé. Fogadják érte a közreadó hálás köszönetét.

Szőnyi Erzsébet első levele a Pécssett tartózkodó Kodályhoz Budapesten kelt, 1945. november 22-én. Tartalma szerint beszámoló és tanácskérés²:

[Budapest, 1945. november 22.]

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Bocsánatot kell kérnem, hogy levelemmel zavarom, de lévén hogy egyelőre nincs alkalmam személyesen beszélni Tanár Úrral, ezúton kérem tanácsát. Zathureczky főigazgató úr megbízásából vállaltam Tanár Úr népzene-óráinak megtartását. Viszont index aláírásra nem éreztem magam feljogosítva. A növendékek, akik az órákat látogatják[,] aláírás nélkül nem tudják beadni indexüket. A félévi kollokviumok időpontja is nagyon érdeklő már őket, ezirányban szintén nem tudok nekik felvilágosítást adni. Általában úgy a népzene óra, mint a növendékek, mint az Akadémia és mint az egész budapesti zenei élet nagyon hiányolja már Tanár Urat! Nagyon nagy szükség volna már minden téren arra, hogy Tanár Úr hazajöjjön.

S most egy pár szóval be szeretnék számolni munkámról. Hetven hallgatóm van, ezek közül körülbelül tíz olyan, aki nem jár rendszeresen órára. Megirattam velük az első órán azokat a cédulákat, névsort írtam és ellenőriztem, hogy kik vannak jelen az órákon. Az első alkalommal nagy vonalakban ismertettem a népdalok sajátosságait s a szempontokat, melyek szerint táblázatot csinálnak. Általában az volt az irányelvem, hogy őket magukat aktivitásra szoktassam. Ma már egyedül elemeznek ismert vagy ismeretlen dallamokat az összes lehető szempontok szerint. A további órákon egy-egy példán keresztül rámutattam a kvintmegfelelésre, kétrendszerűségekre, különböző formai jellegzetességekre, ritmusokra stb. Szenteltem egy órát a szomszéd népek zenéjének, egyet a cseremiszi népzenejének. Órák után azokkal, akik a relatív szolmizációban járatlanok voltak, külön foglalkoztam. Később ezt az időt arra használtam fel, hogy mindenki adja elő a számára problematikus részleteket. – Kijelöltem az „Iskolai énekgyűjtemény” I. II. megtanulandó dalait (a különösen fontosabbakat jelölve), és egyelőre úgy mondtam, hogy a félévi kollokviumra az első kötet, az évvégire a második kötet dalai kellenek. Hangsúlyoztam, hogy a gyakorlati tudás az elsődleges, de nem kevésbé fontos az elmélet is. Tehát a dalokon kívül az elmondottak is fontosak.

Ennyi volt a munkám nagy vonalakban. Ami ezen kívül történt, lejegyeztem magamnak és alkalomadtán, ha Tanár Urat érdeklő, elmondom. Céлом az volt, hogy mindenki közelebb jusson nagy nemzeti kincsünkhöz, mindenki megértse az elmondottakat és ráébredjen nagy hiányaira, melyeket még ezen a vonalon pótolnia kell.

Nagyon kérem Tanár Úr hozzászólását, és várom intézkedését az index, kollokvium stb. ügyekben.

Eddig a hivatalos mondanivalóm. És most had köszönjem meg Tanár Úrnak irántam tanusított meleg pártfogását. Szoboszlay tanácsnok úr említette a történeteket. Nem tudom, mennyiben szolgáltam rá, de ezután igyekszem a tőlem telhető legjobbat produkálni, hogy a jövőben kiérdemeljem Tanár Úr pártfogását.

Mély tisztelettel
Szőnyi Erzsébet

Budapesten, 1945. november 22-én

Kodály nem válaszolt Szőnyi Erzsébet valamennyi levelére: amikor mindketten Budapesten tartózkodtak, akkor a felmerülő kérdéseket egyszerűbb volt személyesen vagy telefonon megbeszélni. De megtörtént többször is, hogy egyazon időben különböző helyeken voltak: Kodályék Pécsen vagy Dombóváron, 1947–1950 között európai és amerikai városokban, az ötvenes évektől Galyatetőn. Szőnyi egy tanévet Párizsban töltött, több nyarat apósáéknál, a Csongrád megyei Mindszentben, majd szolfézs-kurzusok előadójaként, különböző külföldi országokban. Ezeket a távolléteket hidalták át, az utókor nagy szerencséjére, egymáshoz írott leveleik.

1945 és 1948 között Szőnyi Erzsébet énektanárként működött abban a budai leánygimnáziumban, melynek korábban maga is növendéke volt: a Szilágyi Erzsébet nevű tanintézetben, amelyben ott dolgozott még a legendáshírű énektanár, Kodály *Pünkösdlőjének* bemutató dirigense, Sztojanovits Adrienne („Adi néni”). Szőnyi nagy lelkesedéssel vetette magát a tanításba. 1947. augusztus 2-i, Kodályhoz írott levelének szinte minden mondata egy-egy győzelmi jelentése az új énekes mozgalomnak:³

Budapest, 1947. aug.

Kedves Tanár Úr!

Ma megint kaptam három levelet növendékeimtől, és már nem bírok ellenállni annak, hogy beszámoljak ezekről.

Úgy látszik a magok egy része mégis csak jó földre hullott, és nemcsak a Szentírás, hanem az életben küzdők bizonyíthatják ezt. Egymás után kapom az ország különböző részein nyaraló gyerekeimtől a híreket: „mezítlábas tanyai gyerekeknek furulyálok”, „a szállodában tanítom a gyerekeket szolmizálni”, „népdalt gyűjtök” stb. Minden egyes levélben találok ilyet, például az egyik írja, mikor csoportosan utaztak (üdültetés)[.] az állomáson a Pünkösdlőt énekelték. Balatonaligán Biciniáznak, Boglárán az Ave Maria-t énekelték a szentmisén, Szemesen kézjelekre tanítja a házbelieket egy negyedikesem, Alsóörs hangos a nótaszótól, a Szilágyista cserkész tábor van ott, Zebegényből helyszíni tudósítást kapok az ottani hangversenyéről (több Kodály-mű, köztük az „Esti dal”), Aligán népdalversenyre készülnek a Fővárosi Üdülő Szilágyista „kiküldöttei”, s végül itt Pesten: néhány nagylányom kamarakórusa alakulva, egyedül, szenvedélyesen gyúrja az Esti dalt, Zöld erdőben-t, a Székely fonót és a Biciniákat.

Ez a helyzet minálunk. És ha így végigtekintek rajtuk, tisztán érzem, hogy minden fáradság, küzdelem talán valami eredményhez el tudott vezetni: ezek a gyerekek rájöttek valamire, s a megszállottjai lesznek éppúgy, mint én magam is. Egy percig

megragadta őket a magyarságuk, ők felismerték ezt a percet, s most már küzdeni is tudnak majd érte. Előbb tudatalatt, majd tudatosan, ők lesznek az új generáció jó zenéjének harcosai, és talán mindig, erősen, magyarok is tudnak maradni.

Csak ezt akartam megírni. Magamról készakarva nem írtam: ezen a ponton olyan sok köszönni valóm van Tanár Úrnak, hogy nem fér bele egy ilyen szűk levélbe. Talán majd egyszer szóban, ha alkalom adódik. – Emma asszony kezét csókolom, Tanár Urat nagyon melegen üdvözli

Szőnyi Erzsébet.

1947-ben Szőnyi Erzsébet francia ösztöndíjért folyamodott, melyet el is nyert, a tanévet így Párizsban töltötte. A Conservatoire-on Tony Aubin, Olivier Messiaen és Nadia Boulanger óráit látogatta; a továbbképzés mellett a francia iskolai énektanítás tanulmányozása volt másik feladata. Mielőtt elindult volna, 1947 őszén, Kodály ellátta ajánló levelekkel. Szőnyi emlékezése szerint

[...] egyik délután nála jártam ebben az ügyben, és Kodály egyúttal megírt nyolc ajánló levelet, jóformán mindet más-más stílusban, kinek-kinek személyhez szóló baráti megjegyzésekkel, s a francia nyelvnek olyan ékes, irodalmi megfogalmazásával, hogy azóta is stiláris mintául szolgálhatnának. A leveleket Emma asszony „szuperlektorálta”, s amit ő még apró megjegyzésekkel hozzáfűzött, azt Kodály a kéziratot elsímította. Ezek az ajánló levelek minden kaput megnyitottak előttem, s mivel a Kodály névnek olyan nagy becsülete volt a címzettek szemében, azok valóban minden segítséget megadtak, hogy átjussak a kezdet nehézségeim.⁴

Az ajánlólevelek címzettjei között volt Auer Pál előző és gróf Károlyi Mihály, az új magyar követ, Claude Delvincourt, a Conservatoire igazgatója, Raymond Loucheur párizsi énekszakfelügyelő és Nadia Boulanger professzorasszony.

Az eredeti ajánlólevelek közül egyetlenegy maradt Szőnyi Erzsébet birtokában: az Auer Pálnak szóló. Auer ugyanis, Nagy Ferenc kispárti miniszterelnök 1947-es emigrációját követően, lemondott diplomáciai megbízatásáról és nem tért vissza Magyarországra. Szőnyinek nem volt tehát módja, hogy kézbesítse számára Kodály sorait. A levél kelte, 1947. október 15, azt bizonyítja, hogy Kodály a nyolc ajánlást közvetlenül tanítványának elutazása előtt írta. Az Auernak küldött levél⁵ teljes szövege:

Budapest [1947.] okt 15

Kedves Barátom!

Engedd meg hogy szives figyelmedbe ajánljam Szőnyi Erzsébetet, a francia állam ösztöndíjasát, nagy tehetségű zeneszerző, karmester, zongora- és énektanár.

Ha van alkalmad valamiben segítségére lenni, abban a nyugodt tudatban teheted, hogy jóindulatodhoz nem lesz méltatlan és hogy becsületet fogunk vallani vele.

Nagy örömmel venném alkalmilag érdekes véleményedet a „franciaországi változások”-ról és értesítésedet egyéni életed további alakulásáról.

Szíves üdvözlettel köszönt

igaz híved
Kodály Z

Hatvanötödik születésnapjára Kodály köszönettel teli köszöntőt kapott Párizsban továbbtanuló tanítványától. A térbeli és időbeli távolság minden bizonnyal hozzájárult, hogy a tanítvány megértse, mi mindent kapott mesterétől:⁶

Paris, 1947. dec. 10.

Kedves Jó Tanár Úr!

Bár a madarak már nagyon csicsergik errefelé, hogy közeleg a válasz a hét pontra... eddig még hiába lestem minden reggel a postát. S az idő röpül, nem várhatok tovább.

Nem várhatok most már, mert elmulasztanék valamit. Eddig is, minden évben különös örömmel gondoltam dec. 16.-ára. Nagy nap; de mostanáig a zenetörténet lapjai, a távoli tiszteletteljes főhajtás, a legnagyobbaknak kijáró hódolat, körülbelül ezek voltak számomra az e dátummal járó nap motívumai. A köszöntés csak belülről történt, mélyen, de anélkül, hogy a köszöntött tudott volna róla.

Egy születésnap mindig elsősorban teljesen bizalmas, családi ünnep. Talán nem is volna szabad idegeneknek tudnia róla, hisz csak megbontják meghittségét. Idén, először, – talán merészség, amit most írok, – jogosnak érzem magam arra, hogy én is adhassak egy szikrát a magam tüzeből ahhoz a melegséghez, mellyel a Tanár Úrhoz legközelebb állók dec. 16-án körülveszik. Nagyon szeretném, ha ez a papír most nem volna merev, s a tollam nem bénult volna meg, és... a szemem nem lenne könnyes a meghatottságtól. Tudom, tudom, szinte hallom Tanár Úr hangját a lenézett „Női érzékenységről”. De higgye el ez épp úgy hozzátartozik az élethez, mint a férfiak keménysége. Tehát ha most írni, beszélni vagy cselekedni tudnék, amely kifejezné azt, amit e percben érzek, – akkor sokkal könnyebb lenne minden. Így nagyon nehéz. Mert mit és hogyan kívánjak Annak a születésnapjára, akinek emberi és zenei vonalon a legtöbbet köszönhetem? Minden szó kevés volna, minden beszéd silány próbálkozás. Ó, Istenem, ha egyszer alkalmam lenne egy parányi részét is meghálálni! De addig? „Rorate caeli desuper”, harmatozzon az ég áldást, boldogságot, meglepedést, szeretetet. És érezze, hogy van valaki, – bizonyára többen is vannak! – aki egész életében, bármikor, bármilyen nehéz időkben mindig végtelen szeretettel és hálával fog Tanár úrra gondolni. És ha egyszer szüksége lesz rá, rá mindig számíthat. Rá és ... az ő élettársára.

Szeretném, ha most is, mint máskor, de talán most mégis inkább tudna Tanár úr a sorok között olvasni. Ott sokkal több van, mint a papíron. Nagyon sok, meleg üdvözlettel

Szőnyi Erzsébet

1947 karácsonyát Szőnyi Erzsébet itthon töltötte szüleinél, az újév elején ment vissza Párizsba. 1948. január 5-én és 7-én felkereste Kodályékot a Köröndön, másodjára Kerényi György társaságában. Úgy látszik: Kodály figyelmeztette, hogy kevés ottani idejét ne levélírással fecsérelje. Erre utalnak a tanítvány 1948. február 5-én kelt sorai:⁷

Paris, 1948. febr. 5.

Drága Tanár Úr!

Éppen ma, éppen ebben az órában, négy héttel ezelőtt voltam búcsúzni Tanár Úréknál. Azt hiszem, elég hosszú ideig vártam az első levéllel! (hogy ez milyen

nehezemre esett, arról inkább nem írok). Egy szóval sokáig vártam a beszámolóval, s most a felgyülemlett töménytelen anyag rendezéséhez kellene fogynom. Egy-két dolgot azonban szeretnék soron kívül elmondani, hogy 1. megfogadtam Tanár úr tanácsát és mai napig völegényemen és szüleimen kívül senkinek nem írtam, – hogy nekik is milyen keveset, arról ők tudnának panaszkodni! – , 2., Lelkes⁸ sajtókezű kérvénnyel akarja számomra a további hónapokra megszerezni a magyar ösztöndíjat, melyet neki már pesti tartózkodása alatt megígérték.

Kezdem azon, hogy visszajövetelkor első útjaim Károlyihoz⁹ és a francia iskolákhoz vezettek. Hosszas, legalább tíznapos várakozás után végre fogadott, 5 percre, s ezalatt kifejtette, hogy majd zeneestélyeket rendeznek a követségen s ehhez a segítségemre lesz szüksége. Felkerestem Harsányi Tibort¹⁰is, gondoltam a rádió felé jó út lesz. Sokáig beszélgettünk a magyar zene hatékonyabb propagálásáról; azt mondta, ő a maga részéről mindent megtesz, de ha otthonról valami jelentősebb összeget nem kap egyik itteni magyar intézmény sem kizárólag hangversenyrendezés céljából, akkor a munka teljesen kilátástalan. És csakugyan, egyetlen hely sincs, ahol az ember rendszeresen, szabályos időközökben jó, művészi értékű magyar hangversenyeket kapna. S ezért vannak még mindig olyan homályos fogalmaik a franciáknak a magyar zenéről. Harsányi után Armával¹¹ is beszéltem – tegnapelőtt a követségi fogadáson, – ő úgy látom teljesen reménytelen eset. Legalább is magyar zenei szempontból. Az egyetlen és eddig legjobban bevált hely a Magyar Intézet, Lelkes igazán nagyon igyekszik mindent megtenni, de hát ott meg Gergely¹² van... Tessék elhinni, sokszor úgy elkeserít már ez a teljes zűrzavar. Pedig hogy milyen remek talaj van itt mindenre, ami magyar zene, azt én most sajátmagam tapasztalhatom, a francia iskolákban.

M. Loucheur, az általános szakfelügyelő meghívott egy énekoktatói konferenciára, melyen Paris összes énekoktatói jelen voltak. Nagy viták, sok javaslat, mindezek számomra remek keresztmetszetét adták az egésznek. A hang, dallamtanításon felül nagyon sokat küzködnek a ritmustanítással. Persze, mert tele vannak 6/8-okkal! Érdekes, hogy épp a ritmusoktatás mennyire kezdetleges. Dallamok tanítása minden fokon hallás után történik – ahogy eddig láttam, viszont ugyanakkor elég nehéz solfége-eket olvasnak hibátlanul, lapról. A hibanélküliség természetesen csak a jól elhasznált, elnyűtt C dűrig terjed. Ellenben meglepően jó, eredményes hangképzést folytatnak! Nem hallottam egy nyers hangot se, pedig igen nehéz anyagu, külvárosi fiúiskolába is járok hospitálni! Aztán ugyancsak meglepő, hogy milyen szeretettel fogadtak, mint magyart. Volt nálam egy-két népdalkiadvány, már osztogattam is belőlük, de akárhány volna mind elkelne. Meséltem nekik – épp a fentemlített konferencián! – egy-két mondatot a mi módszerünkről, nagyon tetszett nekik. Fel is kértek, hogy ha befejezem az iskolalátogatás[t]artsak nekik előadást tapasztalataimról és hasonlítsam össze a két ország módszerét. Már a francia-szövegű kórusok is kaptak gazdát a legjobb fiu-lycé tanára személyében, kérem tessék egy-két példányt a „Túrót eszik a cigány”, „Villó”-ból eljuttatni hozzám! Egy-egy óra végén pedig, az egyik tanár megkért, hogy zongorázzak valamit a gyerekeknek. Eljátszottam az „Este a székelyeknél”-t, beszéltem a népdalokról, csodálkozó tágranyílt szemmel hallgatták. – Holnap este megyek a Croix de bois kórus hangversenyére. – Nadia Boulanger¹³ nagyon boldog a levéllel meg a mellékelt „feketebillentyűs” muzsiká-

val. Persze nem a betűs részt játszatja, hanem a kótásat, transzponálva, felcserélt kezekkel, rák kánon módján. Felvételiztem az osztályába, felvettek. S ugyancsak lettem egy fuga-harmonia vizsgát, azt is eredményesen. – Zárom soraimat, mert félek, hogy kikapok a terjedelemért; nagyon melegen, sokszor üdvözlöm Tanár urat
Szőnyi Erzs

E levélre 1948. február 12-én, tehát postafordultával, igen szigorú választ kapott Szőnyi, arra nézve, hogy mit *ne tegyen*, meg arra, hogy mit *kell* tennie. Akár meg is sértődhetett volna, amiért mestere, szinte az idősebb Germont módján, beavatkozott magánéletébe (hasonló szigort, hasonló szituációban, csak egy másik, sokra tartott tanítványával, Vásáry Tamással tanúsított még a mester). A szigort az tette elviselhetővé sőt megtisztelővé, hogy a levélből szinte szülői szeretet áradt. Íme:

[Budapest, 1948. február 12.]

! „Mettez vous couragement au travail, a fin de chasser pour cette discipline salulaire tout retour des pensées molle et d'égarement malsain!” – olvasom éppen egy regényben, amire párnapos ágybanfekvés kényszerít v. jogosít.

Nem látom, hogy ez a travail tulságosan abszorbeálná, különben nem volna ideje annyi malsain kesergésre és érzékenységre (és levélre! Kerényi jelentésében látom hogy makacsul vonakodik tudomásulvenni a papírhiány világtüneményét.)

Még mindig nem látja tisztán, miért van ott. Úgy kellene visszajönnie, hogy nemcsak itthon, kis hazánkban, de hét országon ne legyen senki, aki jobban ért a solfège és minden rátartozó kérdéshez. Minden egyéb mellékes. Ne fájjon a feje propaganda és egyéb zöldségek miatt. Ilyesmi mindig csak a rossz dolgoknak használt és a jóknak ez árt. Tartsa távol magától azokat a hamis és reménytelen existenciákat, akik mint az éh farkasok futnak egy falat után és inkább elássák, amit nem tudnak befalni, nehogy másnak jusson. Azért nem kell a m.[agyar] zene, mert már ismerik őket. Csak semmi propaganda! Fut mindenki már a szaga elől. Türelemmel és mosollyal érjen célt. Micsoda hiúság azon sírni, hogy K.[árolyi]¹⁴ csak 10-ed napra fogadja! Hátha ő nem is tud róla. A szűrőkön és korlátokon átjutni pedig csak gráciával és kígyó okossággal, no meg galambszelidséggel lehet. Hogy G.[ergely]¹⁵ a magyar I.[ntézet]ben mégis szerephez jutott ez csak L.[elkes]¹⁶ ellenére történhetett, és sok kárt nem okozhat (erről írjon nekem Lelkes!). Ha Erős János nem jól viselkedik vagy lehetne segítségére: annak még írhatok. De inkább franciák felé törekedjék barátokat szerezni. Csak azok révén, (és nem olvasmányok által) lát bele igazán az idegen népbe, és tanulja még amit lehet tőlük tanulni. Vagy még mindig azt hiszi, hogy nem lehet? Még mindig nem érzi lába alatt a kultúrát (ezúttal jogos a szó) mikor Páris köveit tapossa? Még mindig nem érdemli, hogy ott lehet?

A Croix de Bois népszerű, zeneileg nem komoly. Annyiban mégis figyelemreméltó, hogy az abbé lelkes előadása szerint, tömeg mozgalommá építik ki, és minden egyházközségben van fiókja. Talán egy ilyennek a vezetését megkaphatná, ha az abbéval megbarátkozik. De sokat hallottam a rádióban alakult a Cap. kórusról. Hát a Chanteurs de S. Gervais? Ha mint énekesnő annyit szerepel és felfedezték a hangját, talán célszerű volna a Cons. énekóráira is betekinteni, ahoz ott értenek, ká-

ra nem lehet belőle. Boul.-[anger]t rá kellene vennie, hogy a betűkből is játsszanak, hisz az igazi, elméleti (nem mechanikus) transzponálás abból áll, hogy elképzeljük, hol a Do. Hát a Bach-invenciók, Duettek keresztbejátszása? persze akkor lenne meggyőző, ha Sz. E. [Szőnyi Erzsébet] bemutatná nekik, diadalmas biztonsággal.

Kért és kapott új ajánlólevelet az Irg. nővérektől? Nem. Ha nem zörgettek, nem nyitattik meg nektek.

Még ha Lelkes akciója sikert ígér is, nem kell elmulasztani a fr.hoz új kérvényt. Az a tény, hogy a magyar Ösztöndíjtanács egész évre javasolta, elég indokolás. Az itteni fr. követ megígérte, hogy a „lehetőségek végső határáig” pártolni fogja.

Kerényit¹⁷ ne féltse, megél a jég hátán is. Mint eddig, s az a felmondás nem utolsó szó.

Nem a levelei terjedelmét akartam korlátozni, csak a tartalmát: a lényegre, arra, amin innen lehet segíteni, akármilyen hosszú. Főképp azért, mert az idejét a végzendő munkához olyan csekélynek látom, hogy minden fölösleges sor leírását véteknél tartom, ha a helyett ott csinálhat valamit. Ha most nem tölti meg olajoskorsóját, akkor soha. Hiszem, nem akar a balga szűzek sorsára jutni. Tehát újra au travail! Legjobb ellenszere az időt rabló ábrándozásnak és korai nősődülnék. A bor csak javul, ha még egy évre elteszik. Croyez au vieux buveur. KZ

Kodály szigorúságát Emma asszony kísérőlevele próbálta enyhítőleg „ellenpontozni”:

Erzsim,

hát ha ez a NAGY levél és... kikapás (mondjuk inkább: biztatás) nem elégíti ki, mihez fogjunk? Nekem bizony alig marad még mondanivalóm; szürke, semleges a szó ennyi súlyosabb után.

De hát nem is ilyeneket vár tőlem, tudom. Róla beszéljek, ugye? Azzal kezdem tehát, hogy 4 álló hétig teljesen eltűnt a K-[odály] láthatárról. Sz.[edő] páter¹⁸ megtudván, h. K[odály]-t most nem zavarhatjuk, a „most”-ot négyhetűnek hitte. Már fűnél-fánál kérdezősködtem, de senkise tudott róla, olyan jól bújt el. Igazán fel[]élekeztem, mikor újra megjelent, még pedig nem betegen – mint ahogy képzeltem – hanem frissebben mint valaha. Egy szó panaszt se hallani tőle, jól mondja az uram „megél ő a jég hátán is!” no de hol van még a jég, s jön-e valamikor? Nem és ezerszer nem, Erzsikém.

De mást mondanék. Ha jönne is... Fialok, egész életük előttük, nem mögöttük. Lássa, én annak idején fejest ugrottam a semmibe, nincsbe. Nem lehet okoskodni, jobbat akarni, mikor minden egyéb rossz, hiábavaló az egyetlen JÓ-val szemben.

Most látom: magázta. Nem esett rosszul, remélem. Kissé szomorú vagyok, mint mindig ha uramnak valami baja van. Tegnapelőtt óta náthás, most hőemelkedéssel fekszik izzadva, hogy szegény győri Kiss Lajosnak¹⁹ ne okozzon bajt-kellemetlenséget avval, ha holnaputánra hirdetett hangversenyéről – a Psalmust tanulják már félve – netán elmaradna. (Az ő tempója: Izzad, hogy más vigadjon.)

Máskülönben se megy semmi úgy ahogy kellene. Képtelenség, hogy mindig csak másoknak, sohase magának dolgozhasson pont az az ember, aki nekivaló munkájával hazájának nagyobb hasznára lehetne, a számos-számtalan hivatalos csip-csup dolognál. Elszáll az idő, s az a sok-sok szép megiratlan marad. Látod Erzsim: EZ

fáj! No de ne „sírjunk” most már mindketten. (Még csak azt akarom mondani: abba a csokoládéba is fogjál már bele és evvel az akkorddal, el is búcsúzom.[])

Szeretettel, E. a. [=Emma asszony]

Szónyi Erzsébetet nem sértették meg Kodály szigorú sorai, mert lehetetlen lett volna bennük *nem észrevenni* a jóindulat és megbecsülés megannyi jelét. Nem sietett a válasszal; 1948. március 9-én fordult újra mesteréhez. Nem vitázott Kodály magánéleti megjegyzéseivel, hanem Párizsban végzett zenei munkájára helyezte a hangsúlyt. A Franciaországból küldött levelek között talán ebben található a legrészletesebb munka-beszámoló. Bizvást mondhatjuk, hogy ez a levél fontos adalék a zenei írás és olvasás hazai történetéhez, a „magyar módszer” vagy „Kodály-módszer” kialakulásához.

Páris, 1948. márc. 9.²⁰

Drága Tanár Úr!

Nem bírok már tovább várni a beszámolóval. Végre egyszer – először! – lelkiismeretfurdalás nélkül írok, mert valóban sokat dolgoztam, s az eredmény sem maradt el. Viszont leveleim sűrűségére sem lehet kifogása, mert igazán nagyon ritkán írok, – bármennyire is nehezemre esik.

Először is engedje meg, hogy nagyon hálásan megköszönjem levelét. Nem hiszem, hogy meg tudja érteni, mit jelentett az nekem, hisz Tanár úr sose kapott Kodály Zoltántól levelet. Leírhatatlan érzés volt. Nem akartam hinni a szememnek. És napokig hordtam magammal, folyton elő-elővettem, hogy erőt merítsek és új kedvet kapjak. Aztán egy időre... eltettem a szekrénybe, majd... hazaküldtem, hogy otthon is olvassák. Persze a másolat nálam van, most arra válaszolok. Nem, nem tudom leírni, mennyire örültem neki!

A „malsain” gondolatok egyszerre elpárologtak, mint amikor az apostolok ördögöt üztek szegény megszállottakból. És az „au travail”? Hát erről majd alább bővebben. Mert az olajoskorsók telnek nagyon, és már egyáltalán nem érzem magam balgának. A nőszdühről inkább nem írok, mert ott volt eddig még a legkevesebb baj. Hála Istennek.

És most már aztán igazán tudom, hogy miért vagyok itt; igyekszem a franciák felé barátokat szerezni, elhintem mindenütt a jó magyar magot, melyet a száraz francia föld, jóakarattal és szeretettel locsolgatva, hamarosan kalászba fog szökkeníteni! – Egyéni kedvtelésekre – pl. énektanulásra – igazán nincs időm. Arra, hogy népdalokat énekeljek, úgy érzem vétek volna operai csiszolásokat eszközölni. Hisz mindig az a baj, hogy operaáriákat csinálnak belőlük. A közvetlenség, természetesség elsődrendű kellékek, enélkül mitsem ér az egész. A Conservatoire-on viszont biztos operaénekest faragnának belőlem, amihez se kedvem, se időm.

Sokkal fontosabb dolog ennél az, hogy rendszeresen járok iskolákat látogatni. Az itteni énektanárok, maga az inspektor is, egészen kivételesen bánnak velem. Ennek oka elsősorban az, hogy – akármilyen nevetségesen hangzik! – tőlem várják sorsuk jobbrafordulását. Az ének itt bizony még javában „melléktárgy”, nem komoly. Amennyire komoly az inspektor és tanári kara, annyira nem veszik komolyan felülről, a többi tantárgyhoz viszonyítva. Én meg folyton hozom nekik a példákat,

hogy nálunk így, meg nálunk úgy, kötelező az összes osztályokban, heti egy-két óra, karénekek... ez nekik remek ütőkártya. Hogy a szomszédban nem messze egy kis országnak ilyen nagy énekkultúrája van! Ezért fogtak neki franciáknál teljesen elképzelhetetlen lendülettel népdalaink használatbavételéhez; van egy-két fordítás, magam is dolgozom velük ezen a téren, a Kodály-kórusok pedig megható sikert arattak a tanárok között. A jövő tanévre hivatalosan beiktatnak magyar népdalokat minden iskolában, és Kodály-kórusokat szintén, majd egyesített karokkal. Éneklő Ifjuság Párisban!!! – Ha ezt végiggondolom, érzem, hogy érdemes dolgozni, érdemes harcolni. És borzasztóan bánom, hogy ezt az ügyet éveken keresztül senki sem fogta kézbe, senki sem mozdította meg. Micsoda mulasztás!

A meglepetések persze egymást érik, ha így együtt vagyok itteni tanárkollégáimmal. Társasjátékként ők énekelnek egy-egy francia népdalt, én meg magyarral válaszolok (legtöbbet francia szöveggel). Így magunk vágunk rá egy csokorra való egész hasonló szövegű, hasonló dallamu éneket. Micsoda érdekes, rejtett rokonság! Soha nem sejtett azonosságok jutnak napvilágra, mint az örök ember, az örök nép közös gyökerei zenéjében, prózájában. Ugyanazok a gondolatok, csak a ruha változott meg egy kicsit az idő és a földrajzi körülmények folytán.

Már rég, február első napjaiban beadtam kérvényemet Warnier-hez, ugyanakkor Lelkes beadta a kultúra-kérvényt. Most meg M. Loucheur, a már említett „Inspecteur général” személyesen ment el az itteni kultuszminisztériumba, hogy adjanak nekem valami ösztöndíjat, mert szükségük van rám, és kell, hogy még ittmaradjak. Pénteken lesz egy nagy iskolaközi hangverseny főpróbája, melyre természetesen meghívtak, nagyon kíváncsi vagyok, még a Croix hangversenyen kívül elfogadható a capella zenét nem hallottam. Igaz, állítólag a rádióban is van, majd a közeljövőben elmegyek oda is. Sajnos – a napnak csak 24 órája van, amit nem tudok eléggé sajnálni jelenlegi helyzetemben. Ezért nem jutok el az Irgalmas nővérekhez sem. S azt hiszem, most már talán nem is fontos. – Igaz, a Sévres-i lycé énektanárnoje ki akar vinni Sévresbe, hogy ott lakjam, egyik a kollégiumban, s ennek fejében tartsak előadásokat a magyar énektanításról. Nagyon jó volna, de nem tudom, kivihető-e? Egyelőre meg kell várni, hogy az ösztöndíj-ügyben mi a döntés.

Most pedig szeretném Tanár úr véleményét hallani valamiről. Felmerült egy gondolatom: nem lehetne-e a nyári továbbképző tanfolyamok alatt az egyiket a francia énektanárok számára rendezni? Hogy miért gondolok erre komolyan, annak oka, hogy... ők borzasztóan szeretnék. Úgy gondolom, hogy a két ország kulturális kapcsolatait tekintve igen nagy jelentőségű volna. Vagy Békés-Tarhoson, vagy Sopron közelében (Vidor szerint van ott állítólag egy gyönyörű kastély), 8-10 napig, épp úgy, mint más tanfolyam. Az előadásokra felkérnék Tanár urat, és még egy-két franciául tudó akadémiai tanárt. De biztos vagyok benne, hogy részletes előzetes és utólagos magyarázat mellett magyarul is lehet mintatanítást tartani. Sőt! Ha 20-30 leányt vinnék a Szilágyiból, azok értenek franciául, s a vendégek tarthatnának mintatanítást! Már gondolkoztam részletesen a tanmenetről, tantárgyakról, esetleges hangversenyekről. Az utolsó napot pedig Budapesten kellene tölteniük, hogy a városból is lássanak valamit. Mondom, annyira lelkesek itt, hogy azt hiszem hajlandók még az utiköltséget is fizetni. S remek volna, ha még az inspektort is meghívhatnánk.

Nagyon szeretném tudni Tanár úr véleményét erről. Ha nem tetszik írni (már remélni sem merem azt a nagy örömet!)... tessék megmondani Kgygy-nek²¹ egyébként ő tudja a részleteket is.

Hiszek a „vieux buveur”-nek, és mindenben amit Ő mond. Kérem, hogy mondjon, hogy legyen mindig miben hinnem.

És nagyon köszönöm, hogy gondol rám.

És még több szeretettel üdvözlö

Szőnyi Erzsi

Kodály haragja, az iménti sorok megérkezése után, szemlátomást megenyhült. 1948. március 30-i sorai újra munkával kapcsolatos tanácsokat adnak és egyetlen bekezdésben emlékeztetnek csak előző levelének zeuszi mennydörgésére.

Bpest [1948.] III. 30.

Kedves Erzsi,

Holnap utazunk Stockholmba, csak ma este sikerült Ortutayval²² beszélnem, neki nagyon tetszik a terve, franciák idehívása, szívesen támogatja. Azt kéri írja meg neki egyenesen, hogyan gondolja, mit vár tőle, már t. i. milyen támogatást a kormánytól.

Itt aztán vigyázzon hogy jól ítélje meg az embereket, olyanokat válasszon ki, akik tényleg eljönnek[,] nem csak felületes első lelkesedésükben voltak rá készek, hanem komolyabb érdeklődést mutatnak.

És olyanok jöjjenek akiknek ittléte azután nekünk is hasznos lehet, annyiban, hogy nem mindennapi emberek és barátainkká válva, jobb hírünket terjesztik.

Ha saját tanulm. segélyért beadott kérvényére még nincs válasz, annak dátumát és számát is közölje a Min.[isztter]-el. Ezekután kétségtelen, hogy biztosítják ottlétét júliusig. A Concours-okat okvetlenül meg kell tapasztalnia sőt esetleg résztvenni.

Ha kevés a 24 óra, hát ne írjon annyit Kgygygynek.²³

Egyébként figyelje a kiejtést zenei füllel is. Itt nálunk egész csomó rossz kiejtés terjedt el pl. kettőztetjük a kétszer írt mássalhangzókat stb. pl. ésszé-nek mondjuk amit ők „észä”-nek ejtenek stb. Figyelje az énekbeli és beszédbeli kiejtés különbségét, tekintettel a Comedie klasszikus deklamációjára.

És minden egyéb közhasznú tevékenységével alapozza meg egyéni életét, arra aztán jöhet virágnak a szerelem, de nem fordítva, amint maga akarta. Szerelemre, pláne éretlenre, nem lehet életet építeni.

KZ

Szőnyi Erzsébet 1948. április 23-i párizsi levele azt mutatja, hogy írója megszívlelte Kodály szavait – szorgalmasan és eredményesen munkálkodik, még a francia fonetikának is figyelmet szentel.

Páris, 1948. ápr. 23.²⁴

Drága Tanár Úr!

Nagyon nagy örömet szerzett levelével, mint mindig, ha ilyen ritka értékes „manuscriptum”-okhoz juttat! Főleg pedig egy-két szavával adott irányelveinek veszem nagyon nagy hasznát. – Egyidőben érkezett meg levele Eckhart professzor úrral.

Ő legalább szóban tudott sokat mesélni. Jó volt hallgatni, hogy jól vannak, megint utaznak; azért is késtem a válasszal, hogy otthon kapják kézhez.

Ortutaynak írt kérvényemet Lelkessel átdolgoztuk, átgondoltuk, s tanácsára inkább ő, hivatalos papíron írta meg. Két kérvény ment egy időben: a francia tanfolyamé és az én ösztöndíjamé. Persze a tanfolyam francia részről jóformán elintézett dolog, csak a magyar kultusztól függ most már minden. Jól megnézem az embereket, ismerem is őket eléggé, szeretnék rugalmas, használható modern erőket mozgósítani. Éppen ezért különös köszönettel vettem az „Ötföku zene” újabb füzetét, ezeknek itt is nagy hasznát vehetik (az egyik naiv kolléga belepislantott és azt mondta: „Mon Dieu, ce sont tous en Do majeur!” Ime az abszolút szolmizáció beteges kinövése!) Rájuk fog férni egy magyar tanfolyam. – Át szerettem volna menni Bernbe holnap a nemzetközi iskolai énekkari versenyekre, de zavaros pénzügyeim, – habár utazási irataim megvoltak, – megakadályoztak benne. Jó iskola ez a takarékos életmód, azt hiszem sokat tanulok ebből is. És általában mindemből. Most kezd megjönni az eszem, szerencsére még nem későn, mert itt vagyok. Érdekes, hogy egy pár nappal Tanár Úr levelének vétele előtt kezdtem komolyan foglalkozni a francia fonetikával: épp erre tetszik buzdítani a levélben. Sokat hallgatom az énekeseket, járok színházba, egyszeróval Páris ma már franciát jelent számomra. Nem vagyok szemléelő idegen, hanem együtt lélegzem a franciákkal. Úgy érzem, hogy egy ilyen külföldi tartózkodásnak legelső és legutolsó ideje a legtermékenyebb, legeredményesebb. És talán még nem késő.

Május 4-én vizsgázom Nadja Boulanger tárgyából, a hó végén zeneszerzésből, június elején analízis-esztétikából, és július 2-án megyek a zeneszerzés-concour-ra. Így mégis igaza volt Tanár Úrnak: maradok. És egész életemben hálás leszek, hogy erélyesen tetszett fellépni velem szemben. Mindent, mindent Tanár Úrnak köszönhetek. Áldja meg az Isten érte.

Emma asszonynak kezét csókolom, Tanár Urat nagyon sok meleg szeretettel üdvözli

Szőnyi Erzsí.

A korrespondencia időrendjében egy képes levelezőlap következik, melyet Kodályné írt 1948. április 9-én. A centenáris év programja meglehetősen zsúfolt volt a házaspár számára. Márciusban egymást követte Kodály első Kossuth-díj kitüntetése és a *Cinka Panna* bukással felérő operaházi premierje, egy svédországi és dániai koncertút. Április 23-tól május 3-ig tíz pihenőnapot tartanak Balatonkenesén. Emma asszony innen közli „Erzsiké”-vel – ezúttal így szólította –, hogy rövidesen viszontlátják egymást – mégpedig Párizsban!

[Balatonkenese,] 1948. ápr. 29.

Balatonkeneséről írok Erzsikém, hová pihenni jöttünk a várakozáson felüli sikerült, de fárasztó utunk után. Új erőt kell szerezniük – (ülj le, hogy meg ne ijedjél) – Páris számára ahová – ha jóistenünk engedi – kb. máj. 9-én érünk, hogy K.[odály] résztvehessen az „Unesco” tanácskozásaiban. Máj. 11-ig tart, tehát arra az időre szabadítsd ki magad, amennyire csak lehet. Hol lakunk? nem tudjuk még, érdeklődjél a magy. követségen. Addig is szeretettel

Emma assz.

A május 9-re jelzett érkezési dátum pontos, de Kodályék a néhány napos UNESCO-tanácskozás után is ottmaradtak, közel egy hónapra, a francia fővárosban. Június 3-án tértek csak vissza Budapestre. Szőnyi Erzsébet így emlékezett közös párizsi napjaikra az *Így láttuk Kodályt* című kötetben:²⁵

Természetesen szabaddá tettem magam, és az egész időt, amennyire lehetett, velük töltöttem. Élőszóban beszámoltam a tanár úrnak addigi tanulmányaimról, ő pedig átnézte készülő első zenekari divertimentóm partitúrájának kéziratát, mellyel a concours-ra készültem. Elmentem velük Nadia Boulanger-hoz ebédre, résztvettem a tiszteletükre rendezett követségi estélyen Károlyi Mihály és családja vendégeként, hallhattam az estély műsorában a Cselló szólószonátát Starker János felejthetetlen előadásában. Velük voltam a szállóban, ahol nekem is joghurtot meg friss gyümölcsöt kellett ennem, minden szem epret külön megforgatva, a friss vitamin ízét megbecsülve. Mikor elutaztak Párizsból, egész maradék pénzüket egy mozdulattal nekem hagyták s ezzel párizsi tartózkodásom utolsó részét anyagilag gondtalanná tették.

Ami azt bizonyítja – fűzi most hozzá a kései krónikás – hogy Kodály nemcsak „Jupiter tonans” volt, hanem, adott esetben, gondos és nagystílú szellemi apa is.

A tanév végén Szőnyi Erzsébet sikeresen letette minden vizsgáját, és I. divertimentójával, melynek párizsi bemutatóját ő maga vezényelte, megnyerte a Conservatoire zeneszerzőversenyét.

Budapestre hazaérve – hadd idézzem újra az ő szavait: „...egyfelől a félbeszakított gimnáziumi tanítás, másfelől a zeneakadémiai munkaterület töltötte ki pedagógiai munkámat”²⁶

Ezt az utolsó betűig hiteles, de szerénységből szűkre szabott beszámolót ki kell egészítenünk azzal, hogy a Párizst megjárt ifjú tanárnő megszakította kapcsolatát korábbi vőlegényével, a lapszerkesztő-népzene kutató Kerényi Györggyel, és négy hónappal később férjhezment régi ismerőséhez, dr. Gémes Lajos ügyvédhez, akivel annak haláláig, 2004-ig boldog házasságban élt. Párválasztása, a jelek szerint, legalábbis kezdetben, nem nyerte el Kodályék vagy Emma asszony tetszését – erre utal Szőnyi Erzsébet 1948. november 16-i tiszteletteljes, diplomatikus, ugyanakkor öntudatos levele mesteréhez:

[Budapest, 1948. november 16.]²⁷

Kedves Tanár Úr!

Pár nappal Londonból való visszatértük után kerestem Tanár urat telefonon. Emma asszonnyal beszéltem, aki energikusan leintett arról, hogy Tanár urat személyesen felkeressem. Az a pár másodperces, rövid beszélgetés tart vissza attól, hogy egyáltalán gondoljak egy közeli találkozásra. Nagyon sajnálom, annál is inkább, mert igen sok mondanivalóm lett volna újabb akadémiai munkám, meg középiskolai tanításaimról. Kerülő úton az is tudomásomra jutott, hogy Tanár úr azért mégis figyelemmel kíséri lépéseimet; erről az akadémiai tanításom megindulása körüli – személyem elleni – zürzavarok és bonyodalmak ideje alatt is tudtam. Nagyon sajnálom, hogy nem személyesen számolhattam be mindezekről, mert akkor talán végérvényesen végük lett volna. Így azonban a bonyodalmak ma is folytatódnak. Hivatalos megbízatásom a mai napig sem jött még le, a nélkül tanítani pedig, véle-

ményem szerint, igen kockázatos annál is inkább, mert többen épp ezt használják fel legfontosabb érvnek ellenem.

Ha már én nem kereshetem fel Tanár urat kérem tiszteljen meg bennünket, a zenei előképző kis muzsikáló csapatát, látogatásával. Kedden és pénteken d. u. 3-5 óráig tanulunk a III. emeleti XXIII. teremben. Ugyanazon napokon pedig szolfézs óra van a gyakorlósoknak 5-7-ig; helyük egyelőre bizonytalan. A legutóbbi óra is elmaradt, mert utolsó percig minden tanár bejött, s így a gyakorlósok számára az egész Zeneakadémián egy üres terem sem maradt.

Nagyon kérem se Tanár úr, se Emma asszony ne gondolják, hogy engem a duzrogás vagy félelem tart vissza a jelentkezéstől. Igen sajnálom, hogy családi körülményeim ebbeli fordulója miatt a Tanár úrék és köztem lévő viszonyba egy zavaró momentum került. Bennem megvolna minden igyekezet annak kiküszöbölésére, de kérem legyenek segítségemre, mert számomra egészen lehetetlen életem egyik legnagyobb jótévőjével, művészi és emberi ideálommal a találkozást szándékosan kerülni. A sors útjai kifürkészhetetlenek, és az Idő, úgy érzem, be fogja bizonyítani választásom helyességét.

Kézcsókkal és üdvözletekkel
G. Szőnyi Erzsébet

Bpest, 1948. nov. 16-án

A feszültség mester és tanítvány között szemlátomást gyorsan eloszlott. Emma asszony Háztartási Naplójának 1948. november 19-i bejegyzése szerint aznap uzsonna-vendégük volt „Gémesné Szőnyi Erzsi”. December 23-án pedig, karácsonyt köszönteni, megjelent a Köröndön „dr. Gémes” és „G-né Szőnyi Erzsi”. Kodályék és Szőnyi kapcsolata innentől kezdve mindvégig felhőtlenül bizonyult; főtémája mindenkor a közös cél és a felé vivő közös munka volt.

Ami feszültség mégis mutatkozott, az „kívülről” tört be a fiatal zeneakadémiai tanárnő életébe. Kevésbé finoman szólva, bizonyos társadalmi erők el akarták távolítani a Zeneakadémiáról. Erről tanúskodik Szőnyi Erzsébet 1950. augusztus 8-i levele

[Mindszent, 1950. augusztus 8.]²⁸

Drága Tanár Úr!

Mielőtt elutaztam volna, több ízben kerestem telefonon, hogy utána személyesen beszámolhassak az eddig történekről. Sajnos éppen aznap érkeztek vissza – Kertész Gyula²⁹ állítása szerint – amikor mi hajnalban elutaztunk Pestről (júl. 31-én).

Beszámolómat ott hagytam abba, hogy Kozma Erzsébetnél voltam, s neki az ügyet előadtam.³⁰ Szemmel láthatólag nagyon meg volt döbbenve, s azt mondta, hogy sírni tudna amiatt, hogy kommunisták ilyet tehetnek, mármint hogy ilyen túlzott baloldali elhajlásokba bocsátkozhatnak. Együttal megkérdezte, hogy mi lehetne segíthetne? Közben bejött Kadosa,³¹ őt is rögtön odahívta: „Gyere csak, Pali, te vagy az Akadémia esze” jelszóval, és leadta az egészet megfelelő dinamikusan színes előadásban. Kadosa aztán osztotta Kozma véleményét, persze kevésbé dinamikus módon, és azt tanácsolta, hívjanak föl valami Goda elvtársnőt telefonon, aki a Városházán van, az igaz ugyan, hogy egész más ügyosztályon, de tanácsot tudna

adni. Persze Goda nem volt a szobájában, s többet aztán a neve szoba se került, habár Kozma másnap vagy legkésőbb harmadnap engem okvetlen el akart vinni hozzá. Ez nem történt meg. Ellenben Kozma kérésemre megígérte, hogy levelet fog intézni az Akadémia³² nevében a tankerületi Főigazgatóhoz, melyben felsorolja Akadémián kifejtett érdemeimet, baloldali magatartásomat stb. s magyarázatot kér az ellenem irányuló támadásokért.

Ez utóbbi legalább konkrétum volt. Pár nap múlva esedékes volt a nyári felvételi vizsga, melynél zsüri-tagnak kértek fel. Elmentem ugyan, de megkérdeztem Kozmát, hogy a történetek után részt vehetek-e? Azt mondta felháborodott hangon: „Hát persze! Ne marhaskodj!” Ezek után részt vettem. Aznap este a Főigazgatóval³³ is beszéltem, aki már tudott a dolgról, s úgy vélekedett, hogy a dolgok ebbéli állása mellett őszi tanév-kezdésem az Akadémián kétségessé fog válni. Egyébként ő is teljes megértést és felháborodást tanúsított, de pártonkívüli lévén nem sok reményre jogosított. Távozásom után Kozmával ez ügyben hosszasan tárgyaltam, s mikor pár nap múlva újra bementem Kozmához érdeklődni, azt mondta, hogy azt a bizonyos levelet a Főigazgatóval együtt már megfogalmazták, remekül sikerült, és pár nap múlva elküldik, legyenek egész nyugodt. Azóta nem érdeklődtem.

Ennyi a beszámolni valóm. Kissé hosszúra nyult, főképp a tartalmához, a tényekhez viszonyítva, ami jóformán a nullával egyenlő. Azt hiszem[,] nincs is már más kiút, mint kívárni a dolgok alakulását. Teljesen Tanár Úrra bízom, mit tesz, mit lát jónak. Magamban már leszámoltam, hiszen minden tőlem telhetőt megtettem, teljesen eredménytelenül. Már álltam máskor is így Tanár Úr előtt, mikor megtudtam, hogy mégsem kapom meg a francia ösztöndíjat, mikor a MEFESZ ki akart golyózni a Főiskoláról; most meg úgy tűnik, mintha foglalkozásom, pályám, hivatásom esne áldozatul. Fűzzem még azt is hozzá, hogy az előbb említett esetekben Tanár Úr mentett meg? Hisz úgyis tetszik tudni.

Errefelé Mindszenten csendesen telnek a napok. Fiunk már kotyog, jár kapaszkodva, 5 foga van és kiflivéget rág naphosszat. A nap csendesebb időszakában szolfézs-mémoire-jaimat írom egy füzetbe; előképzős, gyakorlós és előkészítő szolfézs óráim műhelytitkait gyűjtögetem össze jegyzeteim alapján. Hátha még egyszer szükségem lesz rá. Szótár segítségével böngészem az angol szolfézs-könyveket és jegyzeteket készítek belőlük.

Sokat beszélünk Emma asszonyról és Tanár úrról, gondolatban sokszor látogatunk el a Körönd-beli kedves lakásba. További kellemes nyaralást kívánunk, és sok kézcsókot, üdvözetet küldök férjem nevében is

Erzsébet

Mindszent, 1950. VIII. 8.

Kodály közbenjárásának részleteit Szőnyi Erzsébet tanári pozíciójának megmentéséért nem ismerjük, de eredményét igen: a „támadott tanítvány” három további évtizeden át folytathatta zeneakadémiai munkásságát 1981-ig; 1960-tól egyetemi tanári rangban, mint a középiskolai énektanár- és karvezetőképző tanszak vezetője.

Az ötvenes évek elején Szőnyi Erzsébetnek szerepe volt a zeneakadémiai hallgatók szolfézs-versenyeinek (lapról éneklés, zongorán diktált feladat lejegyzése) előkészítésében és lebonyolításában. Zsürielnöknek Kodályt kérte fel, aki maga komponálta

a friss olvasni és leírni való feladatokat – és a pályadíjakat is ő maga állta. E verseny részletkérdéseivel foglalkoznak Szőnyi 1952. április 8-i sorai. Az itt említett, neki írott 1952-es Kodály-levellet ez idő szerint nem ismerjük.

Budapest, 1952. IV. 8.³⁴

Kedves Tanár Úr!

Megkaptam kótaküldeményét és mellékelt levelét, mindkettőnek igen örültem s rögtön nekiláttam a kiválogatásnak. Találtam is egy csokorra való lapról olvasási anyagot, meg néhány talán arra alkalmas diktálásra szánhatót. Nem tudom Tanár úr hogy gondolja ezt a diktálást: zongoráról vagy két énekhangról? Ütemenkint vagy 2-4 ütemenkint? Egy teljes gyakorlatot vagy csak pár sort? Mindezt, meg az egész verseny technikai lebonyolítását alaposan meg kellene beszélni. Magas fokon való lapról olvasáshoz az „Angyali Énekszó” Josquin, Lasso vagy Claude le Jeune motettáiból válogathatnánk.

Továbbá nem világos előttem a pályázók fokozati beoszthatósága sem. Vagy egyszerűen csak azt vegyük alapul, hogy tud-e valaki vagy sem? Így talán előre megmondhatom, hogy elsők a karvezető IV. évesek lesznek, kik még mint középiskolai énektanárképző kezdtek. De ugyancsak nyerhet egy-két virtuóz lapról olvasó a hangszeres akadémisták közül. S így szegény előkészítőseim, akik a maguk fokozatában kiválóak, de csak összesen 2-3-4 éve szolmizálnak, biztosan lemaradnak. Nem lehetne egy előkészítő kategóriát felállítani? Ne tessék félreérteni: a Bicinia IV. 141.-t és a Bertalotti 19.-t meg tudják tanulni, a Concour-füzetek kétszólamú lapról olvasását meg tudják oldani, lassú tempóban írnak diktálás után is, de nyerni nem hiszem hogy fognak. Holott csoportjaikban a legkiválóbbak. Vagy talán dicsérettel lehetne honorálni munkájukat egy rangsor összeállításában, mert úgy érzem, hogy bármely akadémiai előkészítőnél (akár Gátnál akár Forrainál³⁵) jobbak. S nem utolsó sorban: nagyon serkentené őket a további munkájukban.

Ezek volnának a szolfézs versennyel kapcsolatos reflexióim. Most mást: kimondhatatlanul élveztem Tanár úr elmés, tanulságos, mondhatnám bravúros hozzászólását a reformmal kapcsolatban. Hiszen a 48-as előképző már mintaiskolának indult volna, ha annak tisztelték volna. De hisz ismerjük a Gát-ló körülményeket, melyek miatt talán még ma is kétséges ennek a rendkívül fontos tanszagnak a Főiskolán való felállítása. Ez az egyetlen munkakör talán, melyen a jövőre vonatkozólag akadémiai működésében fantáziát látok. Hisz őszre már nem lesz előkészítő, s aki akadémista jön, az már mind szenzációsan fog tudni szolmizálni. . .

S végül igen régen készülök rá, hogy személyesen gratuláljak a Kossuth-díjhoz, de a találkozás „percében” eddig nem volt alkalom rá. Hosszabb időre pedig nem akartam zavarni, míg csak valami rendkívül fontos dolog nem jön. Tehát: szívből gratulálok, mert úgy érzem, hogy ez valóban igazságos elismerés volt. Annyira igazságos, hogy talán akik adták, maguk se tudják, mennyire.

Ma kapom meg végső átnézésre Irsai³⁶ szolfézs példatárát. Nagyon érdekel mi lett végső formája.

A házunkra vonatkozó fellebbezési kérvénynek nem adtak helyet. Ezek szerint most már állami tulajdon. Szüleimet igen megviselte, egyetlen vigaszuk, hogy nyugdíjat még kapnak.

Majd ha visszajönnek[,] felkeresem Tanár úrékat, addig is kellemes pihenést kívánok, Emma asszonynak kézsók, Tanár urat sokszor, szeretettel üdvözli
Szőnyi Erzsébet.

Szőnyi Erzsébet emlékezéseiből, az *Így láttuk Kodályt* című kötetnek a negyvenes évek végére, az ötvenesek elejére utaló sorait idézem:

Akkoriban kezdődött el a Főiskolán Kodály kezdeményezésére a gyakorló iskolának és az új előképzőnek teljesen a relatív szolmizáció alapjára való állítása. Kodály kívánsága szerint feladatom ezek tanítása lett, így aztán ki kellett próbálnom minden lehetőséget, a gyakorlatokat, feladatokat, melyeket később, ugyancsak Kodály unszolására, le is kellett írnom. Az előképzős és szolfézsórákra ő maga elég gyakran el is látogatott, a vizsgákra pedig mindig eljött, s így nem tudtam kikerülni[...], hogy valóban leírjam a szerzett gyakorlat módszeres összegezését, a kezdetektől a legmagasabb fokig. Így született 1953-ban „A zenei írás-olvasás módszertana” című könyvem.³⁷

A könyvhöz Kodály, a szerző kérésére, előszót³⁸ és egy háromszólamú énekgyakorlatot írt. Ez a darab inspirálhatta utóbb a *Tricinia*-kötet darabjainak komponálására.

Kodály első felesége, Emma asszony, 1954-ben combcsonttörést szenvedett. Soha többé nem épült fel, de erős akarattal négy évig élt még, hol a Kútvölgyi úti kórházban, hol a köröndi lakásban, hol Galyatetőn. Szőnyi Erzsébet a kórházban is meglátogatta. 1958. augusztus 19-én pedig Galyatetőre írt levelében számolt be aktuális munkájáról: új egyfelvonásos operája, az Oscar Wilde nyomán írt *Firenzei tragédia* elkészültéről és az *Orgonaverseny* előadásáról:

Mindszent, 1958. VIII. 19.³⁹

Drága Emma Asszony!

Már régen nem hallattam magamról, mozgalmas is volt ez a nyár az idén, most aztán összegyűlt a sok megírni való. Egyben egy aktualitása is van levelemnek: pénteken, augusztus 22-én reggel 9 órakor a Prága I. rádió a pilseni rádiózenekar Eördögh János (mint vendég) vezényletével magyar hangversenyt ad, melynek keretében elhangzik majd Kodály: Nyári esté-je és az én II. Divertimento-m. Ezt az állomást nagyon jól lehet hallani a középhullámon a Kossuth-adó közelében, főként így a délelőtti időben egészen zavartalan az adás. Szeretném egyben Tanár úr figyelmét a karmesterre felhívni, akire bizonyára még jól emlékszik a győri hangversenyről. Sajnos most egészen kátyuba jutott a szekere, sehogy sem tud boldogulni, pedig már nem is fiatal. Tanár úr biztos talál valami alkalmat arra, hogy egy biztatással visszaállítsa a rendes kerékvágásba.

Családommal együtt most itt Mindszenten nyaralok, azaz hogy dolgozom, mert számomra ez inkább pihenés. Napjában egyszer azért lejárunk a Tiszára fürdeni (mert strandidő van!), de a többi időt kótapapír vagy zongora mellett töltöm. Pár napja fejeztem be az egyfelvonásos opera partitúráját (240 oldal lett!), mert már nagyon körmömre égnek a bemutatók. Lehet, hogy már novemberben, vagy januárban meglesz a meiningeni, aztán tavasszal a kopenhágai. Magyar bemutatóról

természetesen szó sincs. Kopenhágában az orgonaversenyt is kérik, a rádió számára. Szó van arról is, hogy a jénai orgonaverseny bemutatója egybe esik a meiningeni operabemutatóval, akkor pedig ismét egy keletnémet út áll majd előttem. Divertimentóm azóta a genfi rádióban is elhangzik, persze a magyarban még nem hangzott el. De ugye, jobb így, mintha fordítva lenne?!

Drága Emma asszony, ne tessék haragudni ezért a sok locsogásért, de már úgy hiányzott a személyes beszélgetés, hogy kellett egyszer valamilyen formában beszámolnom legújabb híreimről.

Nem is tudom a pesti cím jó-e? Hátha már Galyán tetszenek pihenni? Mindenesetre majd csak eljut levelem Emma Asszonyhoz, aztán Pesten, a hó végén vagy szeptember elején személyesen is felkeresem hogy még elbeszélgessünk ezekről és egyéb dolgokról.

Az idén volt 10 éve, hogy Párisban találkoztunk. Mintha ma lett volna, úgy emlékszem minden részletre! És soha nem is fogom elfelejteni.

Sok-sok szeretettel küldöm kézcsókjaimat, Tanár urat igen szívélyesen üdvözlöi
Szőnyi Erzs.

Erre a beszámolóra Emma asszony még válaszolt. Mivel alig látott már: galyatetői levelezőlapját csak diktálni tudta, valószínűleg ápolónőjének (ez magyarázza ortográfiai sajátosságait). Az 1958. augusztus 26-i levelezőlap egyike a feladó utolsó postai küldeményeinek: Kodályné 1958. november 22-én meghalt.

Galya, kedd [1958. augusztus 26.]

Erzsikém ott ér e még e lap nem tudom. De ott ér vagy nem ér. Mondani szeretném mennyire megörvendeztetek aranyos mondanivalóid. Jól csillag alatt születél! Minden sikerült, az is amire előre megjosolták, hogy nem[.] Továbbá[!] is ilyen sikertelenségeket kíván

Szeretettel
E.—. — —

A levelezés Kodállal Emma asszony halála után is folytatódott, amikor résztvevői nem tartózkodtak egyidőben egyazon városban. Kodály többnyire epigrammatikus tömörséggel foglalta össze mondanivalóját, mint 1962. február 17-én, Galyatetőn feladott levelezőlapján: „25én otthon leszek, remélem évről évre magasabb a verseny színvonala. lén a Szövetségben fogok kis beszélgetést tartani, vendégek szívesen láttatnak. KZ”

A „verseny” a Szőnyi Erzsébet által szervezett zeneakadémiai szolfézsverseny, a „Szövetség” a Magyar Zeneművészek Szövetsége, melynek rendezésében, az eredetileg tervezettnél egy héttel később, Kodály nagyhatású ténybeszámolót tartott *Egy kis számadás* címen a Semmelweis utcai „zenei kombinát” földszintjén. E beszéd szövege csak Kodály halála után látott napvilágot a *Visszatekintés* 3. kötetében (annak 99-112. oldalán).

Hogy milyen hihetetlen hatás érhető el a kodályi nevelési elvek gyakorlati alkalmazásával, arra hadd idézzük a múlt század hatvanas éveitől világjáró Szőnyi Erzsébet egyik levelét. Írásának kelte: 1963. január 19, a feladás helye: Moszkva.

Drága Tanár Úr!

Itt ülök a Hotel Berlin 504-es szobájának íróasztalánál, reggel 8 óra van, Helgának⁴¹ mondtam, hogy még pihenjen nyugodtan, mert az este – nem tudván elaludni – éjfél után 1 óráig beszélgettünk.

Tegnap, kedden délelőtt, és hétfőn délután volt az előadásom és gyakorlati bemutatóm. Ezek a szavak olyan szárazon hatnak így leírva, hogy szinte fáj. Amíg személyesen nem találkozunk, le kell írnom azt a szédítő érzést, ami itt volt, amit itt a mi módszerünkkel keltem. Épp úgy, ahogy Tanár úrral megbeszéltem, nyilvános órát-órákat tartottam. Minden kótából énekelt példa után – kiosztottam a 333-at, Énekeljünk tisztán-t, 3. és 6. gyakorló füzeteket a Módszertanomból – megtarthatták – kótát, ajándékként! Hát szinte hörgés volt az örömtől! 8 óra állt rendelkezésemre, ez volt a kötött lehetőség, de a millió kérdés, amelyet feltettek, a nap 24 óráját is elfoglalja. Még a WC előterében is – az előadás szünetében – kézjeleket magyaráztattak velem! Kamcsatkától Kievig, Vlagyivosztoktól Litvániáig jöttek kezét szorítani velünk, autogrammot kérni, s a 200-250 ember, aki – mint ők elnevezték – tanítványomnak nevezi magát, egyformán sugárzó gyermeki arccal forog körülöttünk, és ezer kérdéssel halmozza el Helgát a zenei általánosról, és engem mindenfajta zenei kérdéssel. Nagy szerencsénk, hogy itt van Uhtából Weisz Pál, hazánkfia, aki legalább annyira sugárzó arccal tolmácsol, mint amennyire a többiek érdeklődnek, mi meg sutbadobva Jurij-t, a hivatalos tolmácsot, akinek halvány göze sincs a zenéről, egyszerűen rávetettük magunkat Weisz-re, és formálisan széttépjük. Egyszerre 8-10 ember fog körül, és kérdez, ő meg boldogan fordít, hisz ez egytuttal az ő szekerét is tolja, mert éppen a magyarországi relativ szolmizációról írja kandidátusi értékezését. Mestere a leningrádi Aron Osztrovszky, aki itt a megnyitó utáni bevezető előadást tartotta, amikor első előadásomat és az előképzős munkát a hallgatóságon(!) bemutattam, utána odajött hozzám, és ezt mondta átszellemült arccal: „Maestro! Maestro! Gross Meister Pedagóg!” Hiányos nyelvtudása megakadályozta a bővebb kifejtésben.–

Most itt olyan a talaj, hogyha – mint Helga helyesen megállapította – meghirdetnék egy többhetes tanfolyamot, mind itt maradnának, és reggeltől estig tanulnának.

Tegnap az előadások után este 6-kor megtartottuk első „sajtófogadásunkat” a Berlin szálló halljában. Weisz tolmácsolt, jelen volt két kievi tanár, akik az ukrán iskolai énekeskönyveket írták (kaptam belőle dedikált példányt), és sok kérdést tettek fel. De jelen volt a „nővérke” is, – így neveztük el a mari köztársaság fővárosa(?) zeneiskolájának vezetőjét, – egy búbajos barna menyecske, szakasztott olyan, mint a mi alföldi asszonyaink. Összezsókolódtunk, és elkezdtük énekelni a Bic. IV-ből a „Folyik a víz”⁴² kezdetűt, 2 szólamban, mondhatni könnyes szemmel, ő mari nyelven, mi meg magyarul... Oda is adtam neki a Bic. IV-et meg az Ötfoku III-t,⁴³ azzal, hogy Tanár úr is neki adná, ha látná... kölcsönösen megígértük egymásnak, hogy összeköttetésben maradunk.

Köteteket írhatnak tele! Talán szóban többet sikerül elmondani. Most éppen Bécsben vannak, ugye? Naponta, óránként, percenként emlegetjük Tanár urat, és sok, igaz szeretettel üdvözlí, Sáríkat csókolja

Erzsi

Hadd fejezzem be a dokumentumok közlését és kommentálását ezen az optimizmust sugárzó magaslati ponton. Megírása óta elmúlt egy fél évszázad, mely a művészi zene hazai recepciójában inkább visszaszorulást, semmint előretörést hozott. De az, ami egyszer sokak összefogásából már megszületett – mely összefogás kezdeményezője Kodály volt, az ő legközelebbi pedagógus-munkatársainak egyike pedig Szőnyi Erzsébet – az valamilyen formában bizonyosan fennmarad az emberi műveltség történetében. S ha ma inkább az *apály* jelenségeit tapasztaljuk is: azt törvényszerűen követnie kell a kultúra *áradásának*. Hogy elkövetkezik-e? E kérdésre csak Kodály szavaival válaszolhatok: *Rajtunk áll*.

Jegyzetek

- 1 KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés*, összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta BÓNIS Ferenc, Bp., 1964, I: 207.
- 2 Kodály Archívum (KA), Szőnyi Epist. 1. Pécsre küldve.
- 3 Uo. Szőnyi Epist. 2. 1946/47-ben a Kodály házaspár hét és fél hónapot töltött Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, három hetet a Szovjetúnióban. Rövid budapesti tartózkodásaik alatt 1947. május 11-én és július 8-án kereste fel őket Szőnyi Erzsébet. Július 12-től 30-ig egy bonyhádi továbbképzőt irányított Kodály. Szőnyi augusztus 2-i levele már újra Budapesten találta őket.
- 4 *Így láttuk Kodályt. Nyolcvan emlékezés*, szerkesztette BÓNIS Ferenc, Budapest 3/1994, 253.
- 5 Szőnyi Erzsébet gyűjteményében. – Auer Pál (1885–1978): diplomata, kisgazdapárti politikus, 1946–1947. június 2-ig párizsi magyar követ. Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök emigrációja után Auer lemondott diplomáciai funkciójáról és Franciaországban maradt. Szőnyi nem kézbesíthette már neki Kodály ajánlólevelét. Auer utóda párizsi magyar követként gróf Károlyi Mihály lett.
- 6 KA Szőnyi Epist. 3
- 7 KA Szőnyi Epist. 4
- 8 Lelkes István (1905–1983): irodalomtörténész, 1946–1949 között a párizsi Magyar Intézet igazgatója.
- 9 Gróf Károlyi Mihály (1875–1955), 1918–1919-ben Magyarország miniszterelnöke, 1919. január 11-től március 21-ig köztársasági elnöke, 1947-től 1949-ig párizsi követe.
- 10 Harsányi Tibor (1898–1954) zeneszerző, Kodály tanítványa, 1933 óta Párizsban élt.
- 11 Arma: Paul Arma (1905–1987): Weissshaus Imre néven Bartók zongorista-tanítványa; zeneszerző. 1931-től Dessauban élt, utóbb Franciaországban telepedett le. Nevéhez fűződik a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjának indulója („Madrid határán”).
- 12 G.: Gergely János (1911–1996): Párizsban letelepedett magyar zenekutató, a párizsi Magyar Intézet munkatársa.
- 13 Nadia Boulanger (1887–1979): nagyhírű francia zenepedagógus, zeneszerző és karmester-nő, Szőnyi Erzsébet párizsi mestereinek egyike.
- 14 Lásd a 9. jegyzetet.
- 15 Lásd a 12. jegyzetet.

- 16 Lásd a 8. jegyzetet.
- 17 Kerényi György („Kgygy”, 1902–1986): Kodály zeneszerzés-tanítványa, népzenekutató és zenei lapszerkesztő. 1948-ig Szőnyi Erzsébet vőlegénye.
- 18 P. Szedő Dénes (1902–1983), ferencrendi szerzetes, költő. Kodály több kompozíciójához írt verset.
- 19 „A győri Kiss Lajos” (1900–1982): népzenekutató, a levél írása idején karnagy Győrben.
- 20 KA Szőnyi Epist. 5
- 21 Kerényi György
- 22 Ortutay Gyula (1910–1978): néprajzkutató, politikus, 1947–1950 között kultuszminiszter.
- 23 Kerényi György
- 24 KA Szőnyi Epist. 6
- 25 *Így láttuk Kodályt* 3/1994, 254–255
- 26 Uo. 255
- 27 KA Szőnyi Epist. 7
- 28 KA Szőnyi Epist. 9
- 29 Kertész Gyula (1900–1967): Kodály egykori tanítványa, a Magyar Kórus kiadó igazgatója.
- 30 Kozma Erzsébet zongoratanárnő, Kozma Lajos műépítész leánya, 1949–1956 között a Zeneművészeti Főiskola főtitkára.
- 31 Kadosa Pál (1903–1983): zeneszerző és zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tan-
szakvezető tanára.
- 32 T. i. a Zeneakadémia nevében.
- 33 Zathureczky Ede (1903–1959): hegedűművész, 1943–1956 között a Zeneművészeti Főiskola
főigazgatója.
- 34 KA Szőnyi Epist. 10
- 35 Gát József és Forrai Miklós: szolfézst is tanító főiskolai tanárok.
- 36 Irsai Vera (1908–1971): zenepedagógus, több szolfézs-kiadvány szerzője
- 37 *Így láttuk Kodályt* 3/1994, 255
- 38 *A zenei írás-olvasás módszertana. Előszó Szőnyi Erzsébet könyvéhez*, in *Visszatekintés*,
Bp., 1964, I:292–295
- 39 KA Szőnyi Epist. 15
- 40 KA Szőnyi Epist. 27
- 41 Párkainé Szabó Helga
- 42 Ez a cseremiszt népdal az előképe az első témának Kodály *Szimfóniája* II. tételében.
- 43 *Bicinia hungarica, Ötfokú zene*: Kodály művei.